

insan ve karl marks'ın insan anlayışı üzerine

M. Hanifi MACİT

Yrd.Doç.Dr., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

I.Giriş

Çağdaş sosyologlar ve psikologlarımızdan çoğunun, insanın adeta temiz beyaz bir kâğıt gibi doğduğunu ve boş kâğıda da kültür denen şeyin istediğini yazdığını ileri sürmelerine rağmen, diğer büyük bir çoğunluk ise tersine bir insan olarak “insanın” kavranabilir ve belirlenebilir bir büyüklük olduğuna inanır.¹ Klasik Yunan’dan günümüze kadar yapılan değerlendirmeler dikkate alındığında, insanın, ruh-beden, madde-düşünce, madde varlığı-düşünce varlığı, biyo-psikolojik varlık ve tinsel varlık şeklinde birbirine zıt iki öğeden oluşmuş bir bütün olduğu görüşünün baskın söylem olduğu görülür.² Bu ikili tartışma, düşünce tarihinde süregelen bir tartışma özelliğini korur ve bir taraftan insan, biyolojik ve fizyolojik bir varlık olarak görülürken, diğer taraftan insanın bu temel özelliklerine bir de tinsel bir varlık olduğu düşüncesi eklenir.³ İnsanın biyo-psikolojik bir varlık olduğu fikri sadece insana ait artı bir özellik olarak değerlendirilmediğinde insanın anlaşılabilir veya kavranabilir olduğu düşüncesi hâkim olmaya başlar. Ancak onun tinsel bir do-

ğasının var olduğu düşüncesi üzerine kurulan iddia, insanın “**kompleks bir varlık olarak**” tanımlanmasının temel nedenlerinden birini oluşturur. Bu ikili tartışma insan denilen varlığın gerçekliğine ilişkin önemli ipuçları vermesine rağmen, insan denilen varlığın “karmaşık yapısını” bozacak nitelikte değildir. O zaman insana yönelik anlamlı bir değerlendirme, yukarıda da ifade edilen ikili anlayışın her ikisinin de gerçekliğe yapacağı katkı dikkate alınarak yapılmak zorundadır. Çünkü insanı, biyolojik, fizyolojik, psikolojik ve tinsel bir varlık olarak tanımlamak kaba bir tasnifin sonucudur. Neyin biyolojik olarak arzuya değer olduğu, neyin de olmadığı, neyin biyolojik bir tatmin, neyin ise olmadığı, çağdan çağa değil, kişiden kişiye, gruptan gruba, toplumdaki topluma değişiklik göstermektedir. Aynı örneklerin insanın fizyolojik doğası adına da verilebileceği kuşku götürmezdir. Psikolojik doğa söz konusu olduğunda da aynı sorun karşımıza çıkmaktadır. Düşünce tarihinin önemli isimlerinden biri olan Max Scheler, insanın yerini saptama ve bu muamma varlığın niteliğini anlama ve anlatma adına “İnsanın Kosmosdaki Yeri” adlı eserini ortaya koyar. Ancak eserin giriş cümlesine insan denilen varlığa yönelik her türlü tanımlamanın aslında bir muammayı çözümlenme gayreti olduğunu ifade eden bir beyanla başlar:

Aydın bir Avrupalıya insan kelimesinden ne anladığı sorulsa, hemen daima onun kafasında birbiriyle uzlaşmayan üç ayrı düşünce dünyası birbiriyle çarpışmaya başlar. Bunlardan birincisi, Yahudi-Hıristiyan geleneğinin düşünce dünyası, Âdem, Havva, Yaradılış, cennet, cennetten kovulmadır. İkincisi, temelini Antik-Grek düşünce dünyasında bulur. Burada, dünyada ilk defa, insanın kendisi hakkındaki bilgisi, insana özel bir yer kazandırmıştır. Bu nedenle insanı insan yapan onda bulunan “akıl”, logos, phronesis, ratio, mens vb. 'dir: Logos burada hem söz hem de şeylerin mahiyetini kavrama kabiliyeti manasındadır. Varlık bütünüünün temelinde insanüstü bir “akıl” bulunduğu ve bundan yalnız insanın pay aldığı teorisi bu görüşe sıkı bir şekilde bağlıdır. Üçüncüsü, modern tabiat ilimleriyle genetik psikolojinin artık gelenekleşmiş olan düşünce dünyasıdır. Buna göre insan, Yeryüzü adını alan gezegendeki oluşun en son basamağıdır.⁴

Sadece yukarıda alıntı yapılan kısa değerlendirmeye baktığımızda insan kelimesinin, insanın aklına ilk getirdiklerinin dahi ne kadar sorunlu olduğu veya ne

kadar “girifti” bir konuya girildiğini bize göstermektedir. Ancak bu sorunlu tanıma veya tanıtma gayreti düşünce tarihinde hiç kimseyi bu sorunsalın dışında bir değerlendirme yapmaya itmemiştir, aksine en önemli felsefe sorusunun, “İnsan nedir?” sorusu olduğu çıkarımına bizi getirmiştir. Aslında bütün felsefi uğraş, insanın kendini tanıma çabası, insanın evrendeki yerinin ne olduğunu öğrenme isteği ve eylemlerine, hayatına bir anlam verme gayretinden başka bir şey değildir.⁵ İşte insanın düşünce ve pratik sahadaki bu önemli yeri, tarihin her döneminde düşünürlerin tekrar tekrar sorduğu bir soru olarak karşımıza gelmiş, ancak ne tatmin edici bir cevap üzerinde uzlaşma sağlanmış ne de bu soruyu sorma gayretinde bir azalma olmuştur. Aksine bu gayret, bugün bir felsefi disiplin olarak insan felsefesi etkinliğiyle sürüp gitmektedir. Lakin düşünce tarihi boyunca insan denilen kompleks varlığın “neliğine”

İnsanı, biyolojik, fizyolojik, psikolojik ve tinsel bir varlık olarak tanımlamak kaba bir tasnifin sonucudur. Neyin biyolojik olarak arzuya değer olduğu, neyin de olmadığı, neyin biyolojik bir tatmin, neyin ise olmadığı, çağdan çağa değil, kişiden kişiye, gruptan gruba, toplumdaki topluma değişiklik göstermektedir.

ilişkin yapılacak olan geniş çaplı bir değerlendirme, hem çalışmamızın mahiyetini, hem de amacımızı aşmak olacaktır. Bizim bu çalışmayla amacımız, öncelikle insan denilen varlığın mahiyetine ilişkin bir teorik arka plan oluşturup daha sonra, düşünce tarihine adını kalın harflerle kazıyan Karl Marks’ın insan anlayışına kısaca değinmektir. İnsan denilen varlığa yönelik her türlü tanımlama [niteliklerini saptama], ona yönelik bir doğa anlayışından hareket etmeyi de zorunlu kılar. İnsanın bu evrende özel yerini görebilmenin gerekliliği ise, çalışma/uğraşı alanlarına göre değişmekle birlikte genel olarak şu kategorilere indirgenir ki, bu kategorilerin ilk üçünü ve bu üç görüşten türetilen birkaç kategoriye yukarıda yapmış olduğumuz alıntıda dile getirdik.

Yine alıntıdan hareket ettiğimizde, insan varlığına yönelik olarak yapılan bu üç değerlendirmenin de eleştiriye açık olduğu görülecektir.

Bu bağlamda:

a-İnsanın teolojiye dayanan bir arka plan çerçevesinde yerinin belirlenebileceğine yönelik semavi bir algının var olduğu ve tam anlamıyla bu bağlam çerçevesinde insanın bir inanç varlığı olduğu iddiası bilinmektedir. Yani iddia sahiplerine göre, insan anlaşılacak isteniyorsa teolojik arka plan veya onun doğasından getirdiği “inanç” özelliği dikkate alınmalıdır. Lakin bu düşünce açısından insanı anlama ve açıklama gayreti, teolojik bir arka plan ve insanın metafizik bir inanç varlığı olduğu ve hatta bunun, onun doğasından kaynaklandığı iddiası düşünce tarihinde birçok kişi tarafından tatmin edici bulunmamış ve birçok çelişkiyi barındırdığı da tartışma konusu olmuştur. **b- İnsan** logos sahibi bir varlıktır görüşünü dile getiren Grek dünyasının temel insan tasavvurunu oluşturan, akıl-dil (söylem) düşünce geleneğinin varlığı, düşünce tarihinde insanı anlama gayreti adına en fazla başvurulan düşünce geleneklerinden birini oluşturur. Bu gelenekten hareket ettirmizde her insanın bu yetilere sahip olduğu konusunda bir sıkıntı çekilmese dahi, her insanın ifade edilen maddenin içeriğine uygun bu yetileri kullanıp kullanmadığı sorunu, bugün hala güncelliğini koru-

Aslında bütün felsefi uğraş, insanın kendini tanıma çabası, insanın evrendeki yerinin ne olduğunu öğrenme isteği ve eylemlerine, hayatına bir anlam verme gayretinden başka bir şey değildir.

maktadır. Özellikle çağdaş felsefe akımlarınca bu klasik arka-planı da olan, ama Aydınlanmayla birlikte mutlak bir inanca dönüşen “seküler akla” dayalı güven sarsılmış durumdadır. **c-** Yeryüzünde insan denilen varlığın **son aşama** olduğunu dile getiren, yani kendisinin ön formları olan hayvan dünyasından tabiat ve enerjisi sayesinde kendine anlamlı bir yer edinen **Darwinist** insan varlığına çok kaba ve genel bir değerlendirmeye ulaşmak mümkündür.⁶ Ancak günümüz insan felsefesinin vardığı nokta dikkate alındığında bu çok genel ve insan varlığına yönelik güncel tartışmanın da dışında kalan fikir, tarihsel süreç açısından ise bir geçiş değerlendirmesi olmak durumundadır.

Her ne kadar bu üç genel değerlendirme şimdi ifade edeceğimiz diğer kategorileri de kısmî olarak kapsasa ve ifade edeceğimiz kategorilerin insanı anlama noktasında mutlak bir iddiayı dile getirmediği, sadece tür olarak insanın özelliklerine yönelik bir saptama olduğu görüşü kabul görmüş olsa da, dile getirilecek olan niteliklerin her birinin, ayrı ayrı, ama insanı anlamada temel hareket noktası olduğunu savunanlar da vardır.*

Bunları örneklendirmek gerekirse;

a- İnsanın toplumsal bir varlık olduğu düşüncesi yaygın bir kabuldür. Özellikle birçok sosyologun insanı anlama ve açıklama noktasında, doğasından getirdiği toplum, toplumsallaşma süreçleri dikkate alınmalıdır görüşü, genel bir kabulmüş gibi görünse de bu görüş, bugün en azından “**Tanrı yerine toplumu koyan**” Durkhemci bir bakış açısıyla algılanmakta ve eleştirilmektedir. **b-** İnsan biyolojik bir varlıktır ve onu açıklama adına girişilecek her türlü faaliyetin hareket noktasının salt insanın biyolojik doğası olduğu iddiası, yine salt anlamda tinsel doğaya gönderme yapanlar tarafından eleştirilmekte ve hatta bu yaklaşım insanı tanıma adına en uzak olanı dile getirdiği iddiasından dolayı kuru ve eksik olarak değerlendirilmektedir. İnsanın salt anlamda biyolojik bir varlık olarak dikkate alınması gerektiğini ifade eden ve bu temel düşünceden hareket ederek insanın her türlü ediniminin hazza yönelik olduğu düşüncesini savunan ve değerleri de bu düşünce ekseninde belirleyen **Benthamist** yaklaşımın, bugün tatmin edici bulunmadığı aşikârdır. **c-**İnsanın psikolojik bir varlık olduğu gibi bir genelleme ise insanın biyolojik doğasını göz ardı ettiği için tatmin edici bulunmamakta, bunun üzerine insanın biyo-psikolojik bir varlık olduğu düşüncesi bir uzlaşma gibi görünse bile, insanın beşeri ilişkilerinin sadece biyo-psikolojik bir doğayla açıklanamayacağı, yaygın bir görüş olarak ortaya çıkmaktadır. “Yine bu yaklaşım açısından, doğal, canlı bir varlık olarak her insan tekinde görülen biyolojik ya da psikolojik özellikler veya yetiler, hayvanlarla ortak kabul edilerek ayırt edici özellik olarak alınmamakta ve bunlar aşılması gereken şeyler” olarak görülmektedir.⁷ **Nihai olarak insan**, bilen, düşünen, karar veren, eylemde bulunan ve bu eylemlerini belirli bir amaç için düzenleyebilen, zaman bilinci olan, çalışan ve bu gibi sırf ona özgü özellikleri olan bir varlıktır.⁸

Yukarıda ifade edilen insana ait nitelikleri daha da artırmak mümkün ancak gereksizdir ve bu niteliklere yönelik yaptığımız değerlendirmenin sonucunda ulaşmak istediğimiz nokta, insanın ekonomik bir varlık olduğu veya en azından insanı anlamının temel ölçütünün iktisadi ilişkilerden geçtiğini, daha doğru bir ifadeyle insana yönelik her türlü tanımlama faaliyetinin aynı zamanda üretim ilişkilerini kavramakla mümkün olduğu düşüncesini savunan Karl Marks'ın insan anlayışına geçmektir. Doğal olarak bizim çalışmamızın özünü de, ifade etmiş olduğumuz bu son nitelik belirlemede ve insan denilen varlığın üretim ilişkileri açısından nasıl biçimlendirildiğini konu edinen Karl Marks oluşturmaktadır. Buna göre insanın yaşamını sürdürme araçları ile ilgili bütün etkinlikler içerisinde üretim etkinliği, diğer insan etkinlikleri arasında ilk sıradadır. Düşünceler, bilinç, kültür, din, ahlâk ve ideolojiler, üretim ilişkilerini biçimlendiren değil, üretim ilişkileri aracılığıyla veya üretim ilişkilerinin tarzına göre biçimlenen etkinliklerdir. Yani ekonomik temel, bilinç, kültür, ahlâk ve ideolojik üst-yapıyı belirleyen yegâne noktadır.

II. Karl Marks'ın İnsan Anlayışı Üzerine

Marks'ta insan hakkında konuşmak, çatışan çıkarları temsil eden taraflar/insanlar hakkında, iktisadi birikimin sahipleri ve ekonomik tabakaların temsilcileri hakkında, sınıfsal çıkarların bağlamları hakkında konuşmak anlamına geldiği için bu değerlendirmenin giriş cümlesine Marks'ın özdeyiş haline gelmiş ifadesiyle başlamak uygun olacaktır.⁹ "Gelmiş geçmiş bütün toplumların tarihi, sınıf savaşmaları tarihidir. Özgür ile köle, *patricius ile plebeius*, bey ile kul, lonca ustası ile kalfa, kısacası ezen ile ezilen sürekli birbiriyle karşıtlık içinde olmuş,"¹⁰ diyen Marks ezen ve ezilen karşıtlığının, bazen örtük ve bazen de açık ve kesintisiz savaşım halini aldığını vurgulamıştır.¹¹ Bu savaşım hali Marksist düşüncede insan algısının nasıl dile getirildiğinin de göstergesi olmak durumundadır. Belirli yasalara göre aşama aşama ilerleyen ve doğal/tarihsel bir süreç olan iktisadi yaşam, üretim ve değişim ilişkileri bağlamında "insanın" şekillendiği süreci ifade eder.¹² Ancak insan; sadece bu ilişkiler ağı tarafından inşa edilen bir varlık değil, aynı zamanda bu ilişkiler ağını, yaratıcılık ve biçimlendiricilik gibi yetileriyle şekillendiren de bir varlıktır. Bundan dolayı da tarihsel olarak insanın gelişimini iktisadi ilişkilerden ayırmanın

olanaksız olduğu zorunlu bir kabule işaret eder. Çünkü hem tarihsel olarak hem de iktisadi ilişkiler açısından bakıldığında, bu iki sürecin aynı yasalarca yönetildiği, bunların bir ve aynı sürecin iki farklı görünümü olduğu sonucu kaçınılmazdır. Karşılıklı etkileşim açısından bakıldığında insanın girişmiş olduğu üretim etkinliği, bir taraftan ihtiyaçların giderilmesine yönelik bir doyum sağlamasına rağmen, diğer taraftan toplumsal ilişkiler bağlamında yeni ihtiyaçları ortaya çıkarır. Bu yeni ihtiyaçlar sırayla üretim etkinliğinin yeni biçimlerini geliştirir ve yeni üretici güçleri zorunlu kılar. Böylece kaçınılmaz bir **diyalektik** çıkar ve üretici güçlerin her biri, bir başka ilişkiyi belirler.¹³

Marks, kendi varlığını kendi yaratan, kendi doğasını dışsallaştıran bir insanı, sağlıklı bir insan olarak tanımlamaktadır. Bu nedenledir ki Marks, her insanı, insan türünü temsil eden evrensel bir varlık olarak düşünmektedir.

Marks, kendi varlığını kendi yaratan, kendi doğasını dışsallaştıran bir insanı, sağlıklı bir insan olarak tanımlamaktadır. Bu nedenledir ki Marks, her insanı, insan türünü temsil eden evrensel bir varlık olarak düşünmektedir. Marks'a göre insan, çalışan bir varlıktır ve onun bu özelliği, onu, hayvandan ayıran temel özelliklerden biridir ve insanın çalışan bir varlık olması ya da emek kapasitesine sahip olmasından, biz, onun, kendisinde bulunan ve hangi türden olursa olsun bir kullanım değeri üretirken harcadığı ussal ve fiziksel yeteneklerini anlamalıyız.¹⁴ Çünkü insan, bu ussal ve fiziksel yetenekleri aracılığıyla ve kendi icadı olan araçlarla doğayı işleyerek onun görünümünü değiştirmekte, onu, kendine yararlı olacak bir şekle sokmaktadır. İşte burada anahtar kavram ise "**emek**"tir ve emek insanın ürünüdür, bir değerdir fakat emek sonucu ortaya çıkacak olan "üretim" sadece kişilerin ihtiyaçlarını karşılayacak bir aktivitenin enstrümanı olarak düşünülmemelidir. Bu aktivite, yani iş; her şeyden önce hem insanın hem doğanın katıldığı ve insanın kendi ile doğa arasındaki maddi tepkimeleri dilediği şekilde başlattığı, düzenlediği ve denetlediği süreçtir.¹⁵ Dolayısıyla Marks'ın emek-değer kuramından hareket edildiğinin

de, emek süreci olarak adlandırılan ya da çalışma olarak ifade edilen şey, sadece herhangi bir ürünle sonuçlandığında değil, daha çok, toplumsal açıdan faydalı bir ürünle sonuçlandığında, insanın insanlaşmasını yaratan bir süreç olarak görülür.¹⁶ İnsani bir etkinlik olarak emek, ilk çağlarda hayvani bir etkinlik olarak ortaya konulan emek kavramıyla karıştırılmamalıdır. Söz konusu emek kavramı, dışarıdan gözlemlendiğinde sınıfsal bir bilinç haline işaret ederken aslında bir anlam kaymasına uğramaktadır. İnsana ait bir çalışma etkinliğinin sonucu olarak ortaya çıkan emek, doğada diğer canlıların harcadığı iş amaçlı etkinlikten farklıdır. Bir örümceğin yaptığı ağ veya bir arının çalışma etkinliği, insan etkinliklerini aratmayacak bir niteliğe sahip olmasına rağmen, en kötü duvarcı ustası bile bir arıyı gölgede bırakacak bir özelliğe sahiptir. Çünkü duvarcı ustası, arının veya herhangi bir hayvanın yapamadığı bir şeyi yapabilmekte, inşa edeceği eseri önceden kafasında tasarlayıp, sonra da bunu tamamlayabilmektedir.¹⁷ Bu temel fark, insana daha önce zihninde “ide” olarak var olan bir şeyi dışsallaştırma, ona bir biçim verme ve neredeyse “idesine uygun” bir şey ortaya çıkarma şansını vermektedir.

İnsana ait bir çalışma etkinliğinin sonucu olarak ortaya çıkan emek, doğada diğer canlıların harcadığı iş amaçlı etkinlikten farklıdır. Bir örümceğin yaptığı ağ veya bir arının çalışma etkinliği, insan etkinliklerini aratmayacak bir niteliğe sahip olmasına rağmen, en kötü duvarcı ustası bile bir arıyı gölgede bırakacak bir özelliğe sahiptir.

Görüldüğü gibi, Marksist düşüncede, emek fikri yalnızca üretimle sınırlanmamış, bu düşünce içerisinde maddi ve düşünsel üretimin el ele gittiği ve bunun toplumsal ilişkileri de düzenlediği savunulmuştur. İnsan yalnızca fiziksel var oluşunun araçlarını üretmez, aynı zamanda, bu süreç içerisinde bütün bir toplum biçimini de yaratır. Yani insan, özgür etkinlikleriyle doğasına uygun bir kişilik gerçekleştirme gücüne ve potansiyeline sahiptir. Lakin insanın kişiliği, doğasına uygun olarak gerçekleşmemektedir. Bunun nedeni ise **özel mülkiyet** ve iş bölümüdür. İş-

te bu temel iki neden; insanı kendi dışındaki güçlerin belirlediği bir varlık haline dönüştürüp, özgürce kendi doğasını inşa etme imkânından yoksun bırakmaktadır. Bu da insanın somut varlığının doğasına “**yabancılaşmasına**” neden olmaktadır. Üretim, devamlı ve zorunlu olarak toplumsal bir aktivite olduğundan, bu insani etkinlik, şeylerin, metaların değerinin olduğu kadar, insanın yabancılaşmasının da tohumlarını kendi içinde barındırır.¹⁸ Çünkü biz maddi bir üretim yaratmak için çalıştığımızda aynı zamanda toplumsal ilişkilerimizi de üretiriz. Ancak yabancılaşma, sadece insanların emeğine yabancılaşması değildir:

İnsanlar;

İhtiyaç duydukları ve faydalı olanı üretmek yerine kâr getirmesi için satılacak olan metanın üretimi anlamında bir emek etkinliğine yöneldiğinden dolayı, önce emeğinin sonucu ortaya çıkan ürüne **yabancılaşır**.

İnsanın emeğine yabancılaşmasının sürecini oluşturan bir diğer önemli husus ise, insanın çalışma etkinliği sürecinde sürekli bir yöneticinin denetimini hissetmesidir. Bu denetim ve Kapitalist düzenin insanı bir müddet sonra kâra yönelen bir araç haline getirmesi, insanın bencilleşmesine neden olmakta ve insan etkinliği olarak ortaya çıkan iş, sosyalliği engellenmektedir. Bireyler bencilliğe teşvik edildiğinden dolayı da hemcinslerine **yabancılaşmaktadır**.

Çalışma, yani emek, bizzat mal/meta konumuna indirildiğinden ve yaratıcı insanın kendini gerçekleştirdiği bir eylem olmaktan çıkarıldığından, kişisizleştirilmiş bir eylem halini alır ve işçiler bizzat kendilerine **yabancılaşır**.¹⁹

Oysa Marks açısından insanlar **esasen** toplumsal yaratıklardır.²⁰ “Bizzat kendisi bir doğa varlığı ‘doğa güçlerinden birisi’ olan insan, doğanın kendisine vermiş olduğu kol, bacak, kafa gibi güçlerini kullanarak, doğayı kendi istediği gibi ya da gereksinimleri doğrultusunda düzenlemeye, değiştirmeye girişir ve bu etkinliğiyle doğanın karşısında bir güç haline gelir.”²¹ Emeğin bir değer olduğunu ve insanın doğa ile ilişkisinde ortaya çıktığını ifade eden Marks, özel mülkiyet ve iş bölümüne dayanan üretim döneminde emeğin bu niteliğini kaybederek [insanın] yarattığı ürünlerin kendini köleleştirdiğini ifade etmektedir. Marks’a göre, özel mülkiyet, devlet, servet ve para,

insanın **yabancılaşmasının** ürünleridir. Öyleyse; insanın kendi doğasına uygun, özünü gerçekleştirebileceği bir imkân var mıdır? İşte bu soruya Marks'ın çözüm önerisi; Kapitalist toplumda mülkiyete sahip olma ve onu kullanma isteğine yenilmiş ve bu nedenle yozlaşmış/yabancılaşmış insan yerine, insansal özünü gerçekleştirecek alternatif bir toplum düzeninin tesis edilmesidir.²² Tesis edilecek olan alternatif toplumda [**komünist toplumda**] insan, doğasına uygun özünü gerçekleştirebilecektir. Ancak Marks'ın ütopyik olarak değerlendirilebilecek olan komünist toplumunda "insan" tarihsel süreç içerisinde ele alınan ve üretim ilişkileriyle birlikte hem etkilenen hem de etkileyen bir insan varlığı değildir. Komünist toplumda insan, bu "sıradan denilebilecek algısının" dışında değerlendirilmekte, insan idealize edilmekte, bir üst-anlatıya ve yaratıcı bir kişiliğe dönüşmektedir. Dolayısıyla Marks'ın insan anlayışına yönelik yaptığımız bu kısa değerlendirmede, hareket noktası, idealize edilmiş bir yaratıcı insan düşüncesini değil²³ -zira bu düşünce Marks'ın insan anlayışına yönelik eksik bir değerlendirme olacaktır-emek/çalışma/iş ve yabancılaşma ekseninde, sıradan insanı konu edinmesidir.

Yukarıda da ifade edildiği gibi, Marksist teoride insan algısı, "insan doğası" ve "yabancılaşma" düşüncesiyle iç içedir. İnsanlar temelde iyidir ve içlerinde, gelişme gizil gücü vardır. Fakat bu gizil güç diğer toplumsal varlıklarla birlikte ortaklaşa etkinlik içerisinde gerçekleşir. İnsanın yaşamı ve doyumu, içinde doğup geliştiği toplumsal gerçekliklere bağlıdır. Bu gerçeklikler dikkate alındığında görülecektir ki Marks'ın insan algısı, toplumsal ilişkilerden kesin olarak ayrılmış ve koparılmış değildir. Marks, insanı toplumsal bir varlık olarak ele alır, çünkü insanın üretim etkinliği, toplumsal ilişkilerde temellenir ve insansal dünyanın, insanlığın ortak yaratımı olduğunu böylece ortaya çıkar. İnsan doğayı dönüştürme gücüne sahiptir ve bu dönüştürme faaliyetiyle insan, toplumsallaşır.²⁴ İnsan özü, tek tek insanın doğasında bulunan bir soyutlama değildir. Bu öz aslında, toplumsal ilişkiler bütünüdür.²⁵

Nihai olarak üretim ilişkileri ağının karşılıklı bir yapıya sahip olduğunu savunan Marks, bir taraftan toplumsal ilişkilerin insanlar tarafından biçimlendirildiği, diğer taraftan ise ortaya çıkan bu ilişki biçiminin insanları artık farklı kıldığı düşüncesinden hareket eder.²⁶ Bir başka ifadeyle, "ortam ve koşullar,

insanları yarattığı kadar, insanlar da ortam ve koşulları yaratır. Çünkü özünde insan varlığı, **komünal**, yani toplumsal bir varlıktır ve insan, ancak bu toplumsal özünü onayladığı zaman tamamlanmış olur, amaç halini alır. Dolayısıyla Marks, özcü bir insan kavrayışına ve antropolojik tür kavramına bel bağlamıştır. Diğer taraftan Marks'ın tüm yazılarında diyalektik tarihsel güçlerin insanları yeni olayların etkisi altında yeni inançları benimsemeye ittiği düşüncesi vardır. Maddî koşulların bilinci belirlediği sloganı basite alınmış olmasına rağmen, hala güncelliğini korumaktadır.²⁷ Eğer maddî koşulların bilinci belirlediğine ilişkin Marks'ın temel düşüncesi, ideolojik bir propaganda veya Marksist düşünce bağlamında

Marks'a göre, Kapitalizm çalışmayı, zoraki ve anlamsız bir çaba haline getirmiş, hem insanı kendi doğasına yabancılaştırmış, hem de insanı bir meta haline dönüştürmüştür. Kapitalizm insanları gerçek ve temel özelliklerinden, yani serbest üretken emeğin deneyimi yoluyla işçiler olarak yeteneklerinden koparmıştır.

araçsallaştırılmadan kullanılırsa görülecektir ki, Marks'ın Kapitalizme yönelik eleştirisi de bu temel düşünce noktasından kalkılarak yapılır ve düşünüldüğünün aksine Marks'ın Kapitalizme getirdiği eleştiriler, salt zenginliğin, insanlar arasında adil olmayan dağılımına değildir. Marks'a göre, Kapitalizm çalışmayı, zoraki ve anlamsız bir çaba haline getirmiş, hem insanı kendi doğasına yabancılaştırmış, hem de insanı bir meta haline dönüştürmüştür. Kapitalizm insanları gerçek ve temel özelliklerinden, yani serbest üretken emeğin deneyimi yoluyla işçiler olarak yeteneklerinden koparmıştır. Artık insan, emeğini dışı vurarak, önce tasavvur ettiği, sonra çalışma ile ürettiği ve böylece de kendi bireyselliğini ortaya koyan bir varlık değil, bir meta haline dönüşmüş ve Kapitalist pazarın bir aracı haline gelmiştir.²⁸ İnsanların belirli maddî şartlar ya da maddî olayların etkisi altında hareket ettiği ve bu hareketin etkisi sonucunda bugün kapitalist pazarın bir aracı haline dönüştüğü sonucundan hareket ettiğimizde; maddî şartlar değiştirilmeden yaratıcı insana veya insanın öz doğasına kavuşulması mümkün değil-

dir.²⁹ Eğer maddi şartlar değişirse, insan da doğasına uygun yaratıcı etkinliğini gerçekleştirebilecektir. ■

kaynakça

- Andrew Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, Çev. Özgür Tüfekçi, Adres Yayınları, Ankara, 2007.
- Andrew Vincent, *Modern Politik İdeolojiler*, Çev. Arzu Tüfekçi, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2006.
- Erdoğan Özmen, *Marks'ın İnsan Görüşü Üzerine*, Birikim Dergisi, Sayı; 84, Yıl; Nisan 1996.
- Erich Fromm, *Marx'ın İnsan Anlayışı*, Çev. Kaan H. Ökten, Arıtan Yayınevi, İstanbul, 1992.
- Hüseyin Akyıldız, "Freud'çu, Liberal ve Marksist Kişilik Kuramlarının Türevi Olarak, Toplum, İktisat ve Siyaset Teorileri", Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi, Sayı 11,2006.
- İoanna Kuçuradi, *Çağın Olayları Arasında*, Ayraç Yayınları, Ankara, 1997.
- K.Marks-F.Engels, *Alman İdeolojisi (Feuerbach)*, Çev. Sevim Belli, Ankara, 2008.
- K.Marx-F.Engels, *Komünist Manifesto*, Çev. Levent Kavaz, İthaki Yayınları, İstanbul, 2003.
- Karl Marks, *Felsefe Yazıları*, Çev. Ahmet Fethi, Hil Yayın, İstanbul, 2004.
- Karl Marx, *Kapital (Kapitalist Üretim Eleştirel Bir Tahli)*, Birinci Cilt, Çev. Alaattin Bilgi, Eriş Yayınları.
- Muttalip Özcan, *İnsan Felsefesi: İnsanın Neliği Üstüne Bir Soruşturma*, Bilim ve Sanat, Ankara, 2006.
- Max Scheler, *İnsanın Kosmosdaki Yeri*, Çev. Tomris Mengüoğlu, İstanbul Matbaası, 1968.
- Muttalip Özcan,
- Ricard Sennet, *Kamusal İnsanın Çöküşü*, Çev. Serpil Durak-Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2010.
- Sean Sayers, *Marxism and Human Nature*, Routledge London and New York, 1998.
- Sean Sayers, "Individual and Society in Marx and Hegel: Beyond the Communitarian Critique of Liberalism," Science & Society, Vol: 71, No: 1 January, 2007.

dipnotlar

- 1 Erich Fromm, *Marx'ın İnsan Anlayışı*, Çev. Kaan H. Ökten, Arıtan Yayınevi, İstanbul, 1992, s.82.
- 2 Muttalip Özcan, *İnsan Felsefesi: İnsanın Neliği Üstüne Bir Soruşturma*, Bilim ve Sanat, Ankara, 2006, s.28.
- 3 Fromm, a.g.e.,s.82.
- 4 Max Scheler, *İnsanın Kosmosdaki Yeri*, Çev. Tomris Mengüoğlu, İstanbul Matbaası, 1968, s. 5.
- 5 Özcan, a.g.e.,s.9.
- 6 Özcan, a.g.e.,s.29.
- * Örnek olarak, Durkheim'in Sosyolojisine, A.Comte'un Pozitif Felsefe Kurslarına, Karl Marks'ın İnsan Anlayışına,

J.Bentham'ın Hazcı Yaklaşımına, Fransız Ansiklopedistleri'nin "seküler akla" yaptığı vurguya bakılabilir. .

- 7 Özcan, a.g.e.,s.29.
- 8 İoanna Kuçuradi, *Çağın Olayları Arasında*, Ayraç Yayınları, Ankara, 1997. s. 55.
- 9 Özcan, a.g.e.,s.326.
- 10 Karl Marx-Friedrich Engels, *Komünist Manifesto*, Çev. Levent Kavaz, İthaki Yayınları, İstanbul, 2003, s.69.
- 11 Marx- Engels, a.g.e.,s.69.
- 12 Özcan, 324.
- 13 Sean Sayers, *Marxism and Human Nature*, Routledge London and New York, 1998. s.152.
- 14 Karl Marx, *Kapital, (Kapitalist Üretim Eleştirel Bir Tahli)*, Birinci Cilt, Çev. Alaattin Bilgi, Eriş Yayınları, 157.
- 15 Marx, *Kapital*, a.g.e.,s. 165-166.
- 16 Özcan, a.g.e.,s.332.
- 17 Fromm, a.g.e.,s.118.
- 18 Özcan, a.g.e.,s. 324.
- 19 Andrew Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, Çev. Özgür Tüfekçi, Adres Yayınları, Ankara, 2007. s.158.
- 20 Sean Sayers, "Individual and Society in Marx and Hegel: Beyond the Communitarian Critique of Liberalism," Science & Society, Vol: 71, No: 1 January, 2007, s.86.
- 21 Özcan, a.g.e.,s. 327.
- 22 Hüseyin Akyıldız, "Freud'çu, Liberal ve Marksist Kişilik Kuramlarının Türevi Olarak, Toplum, İktisat ve Siyaset Teorileri", Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi, Sayı 11,2006, s.12, 13.
- 23 Bu düşüncenin en yetkin örneğini Nietzsche'nin metinlerinde bulmak mümkündür.
- 24 Karl Marks, *Felsefe Yazıları*, Çev. Ahmet Fethi, Hil Yayın, İstanbul, 2004, s.9.
- 25 K.Marks-F.Engels, *Alman İdeolojisi (Feuerbach)*, Çev. Sevim Belli, Ankara, 2008. s. 23.
- 26 Erdoğan Özmen, *Marks'ın İnsan Görüşü Üzerine*, Birikim Dergisi, Sayı; 84, Yıl; Nisan 1996, s. 66.
- 27 Ricard Sennet, *Kamusal İnsanın Çöküşü*, Çev. Serpil Durak-Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2010, s. 326.
- 28 Fromm, a.g.e.,s.118.
- 29 Andrew Vincent, *Modern Politik İdeolojiler*, Çev. Arzu Tüfekçi, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2006. s.149.